

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חמדה ימים HEMDAT YAMIM

פרשת השבוע תרומה תשפ"ג

על זכות ערעור ועל חוק ומשפט (חלק ג)

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

הסוגיות המשפטיות, ארגון מערכת בתי הדין, בחירת השופטים וסדרי הדין יעסיקו אותנו גם השבוע.

"וְשִׁמְתָּ עֲלֵהֶם שְׂרֵי אֲלָפִים שְׂרֵי מֵאוֹת שְׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשְׂרֵי עֶשְׂרֵת" (שמות י"ח כא).

הספורנו מעיר: "כי אמנם כשיהיו ד' מדרגות זו למעלה מזו (עשרות, חמישים, מאות, אלפים), הנה ישפוט הקטן ראשונה, והצועק על פסק דינו יצעק אל הגדול ממנו, ומן השני אל השלישי ומן השלישי אל הרביעי, ובכך יהיו מעטים הבאים לפניך (לפני משה) לדין". המלבי"ם באילת השחר (שם), מעלה את האפשרות שניתן ללמוד ממשה ויתרו, כי ניתן לערער על החלטת בית הדין, ונשאר בצריך עיון: "ובעצם דבריו צ"ב וכי מדאורייתא יש מושג של ערעור על פסק והולכים לב"ד אחר: "תמיהת המלבי"ם מבוססת על הקביעה המופיעה במסכת בבא בתרא: "בית דינא בתר בית דינא לא דייקין" (דף קלח ע"ב) ועל הסברי הראשונים שם שהנחת היסוד היא שבית הדין הראשון לא טעה. המלבי"ם רומז לתירוץ שרק מדאורייתא אפשר לערער, אבל חכמים סגרו את הדרך, כנראה מתוך רצון למנוע סחבת, שנגרמת מערעור חוזר כמה פעמים. אבל, בראשונים לא מצאנו רעיון מסוג זה. ההיפך, מצאנו דברים מפורשים המצדדים באפשרות של ערעור.

נביא מדברי שו"ת המהר"ם מרוטנברג, שתשובותיו שימשו בסיס לחלקים חשובים של פסקי חכמי אשכנז, וז"ל: "וששאלת אם יכול אדם לערער על ב"ד ולהזמין לדין נראה דיכול דהא לא שמעינן שהיה חרם או תקנת הקהל מלערער על הדיין אדרבא מעשים בכל יום שמערערים על הדיינים" (דפוס פראג סימן תשטו).

ראיה לדברי המהר"ם ניתן להביא מהסוגיא במסכת סנהדרין, שם מצינו: "כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן: התוקף את חברו בדין, אחד אומר: נדון כאן, ואחד אומר: נלך למקום הוועד כופין אותו וילך למקום הוועד. אמר לפניו רבי אלעזר: רבי, מי שנושה בחבירו מנה יוציא מנה על מנה? אלא, כופין אותו ודן בעירו. ... ואם אמר: כתבו ותנו לי מאיזה טעם דנתוני - כותבין ונותנין לו" (דף לא ע"ב). בפשוט, גם לרבי אלעזר שדנים בשלב ראשון במקום בו התערור הסכסוך, המפסיד ראשי לבקש את נימוקי הפסק, להעביר את הדיון לבית דין שיש בו מומחים יותר חשובים, ולבקש מהם לבחון את הפסק.

כך גם פסק הרמב"ם על פי פרשנותו של הבית יוסף: "ונראה מדברי הרמב"ם דאפילו בשנתעצמו לא אמרו שכותבין ונותנים אלא כשדן אותם בית דין קטן משום דחיישינן שמא טעו אבל אם דן אותם בית דין הגדול אין כותבין ונותנין לו דלא חיישינן בהו לטעותא" (טור חושן משפט סימן יד) וכן פסק הרמ"א (שו"ע חו"מ סי' יד סעי' ד בהגהה).

עוד מוסכם כי אם מראש הוסכם שיש זכות ערעור, אי אפשר למנוע זאת.

נוסיף כי יש הסכמה בין הפוסקים שאם הדיון הראשון נעשה בכפייה יש זכות ערעור, וכן שאם בית הדין הראשון הסכים להגשת ערעור מותר לעשות זאת.

זכות הערעור בימנו נובעת גם מהנחת היסוד, שבוודאי בזרות האחרונים, יש מקום להגדיר כי בהתקיים תנאים מסוימים הערעור נצרך, מאחר ולא ניתן להניח שהדיין או הדיינים אינם טועים אף פעם.

לכן, בשטר הבוררות של רשת בתי הדין "ארץ חמדה - גזית" נקבע מראש, שהצדדים מסכימים וחותמים כי ברירת המחדל היא שיש זכות ערעור, והיא מותנת בבדיקה של אב"ד שלא השתתף בדיון. אב"ד זה יחליט אם יש צדק, לפחות למראית עין, בבקשת הערעור. אם תשובתו חיובית, לאב"ד מצטרפים שני דיינים חדשים הבודקים לעומק את הערעור. כך מונעים, ביתר שאת, אפשרות של טעות, אבל גם לא גורמים לעיכוב מיותר בהליך, עקב ערעור אוטומטי של המפסיד.

המעוניינים להעמיק ולהרחיב את ידיעותיהם בנושא זכות הערעור, יוכלו לעיין במאמרו הממצה של בוגרנו, מנהל רשת בתי הדין "ארץ חמדה - גזית" הדיין הרב עדו רכניץ, תחת הכותרת "ערעור על פסיקת בית הדין לממונות", ניתן למצואו ב**ספריית אסיף** (asif.co.il).

לצערנו, האדמה עדיין רועדת, מהרבה בחינות, מנינו אותן בשבועות הקודמים, היא זועקת תעשתו!!! לפני שיהיה, ח"ו, מאוחר מדי.

הקב"ה אוהב יהודים שאוכלים אחד עם השני, ולא יהודים שמנסים לחרוף אצבע, האחד לעין של השני.

כך מצינו במסכת סנהדרין: "גדולה לגימה (שני יהודים שאוכלים ושותים יחד), שמקרבת את הרחוקים,

ומשרה שכינה (אפילו) על נביאי הבעל" (דף קג ע"ב).

רוב הציבור מסכים שיש לשפר את מערכת המשפט, אבל רוב הציבור סובר שיש לעשות זאת בהסכמה, באהבה ובהערכה הדדית.

נתפלל כולנו כי נתבשר בקרוב, שאכן התחיל תהליך שכולנו נרויח ממנו, והקב"ה ירוה נחת מאתנו.

לעילוי זשבת

לע"נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

הרב ישראל רוזן י"ג בחשוון תשע"ח	הרב יהושע רוזן ט"ו באדר א' תשפ"ב	מר משה וסרצוג כ" בתשרי תשפ"א	פרופ' ישראל אהרוני י"ד בכסלו תשפ"ג	הרב ד"ר ג'רי האכנסיס י"ח באדר ב' תשפ"ב
מרת לאה מאיר כ"ז בניסן תשפ"ב	גב' צפורה בת יונה דונייר נלב"ע י"ב אדר א'	מר יצחק טרשנסקי כ"ח באדר תשפ"א	מר זליג וגב' שרה ונגרובסקי כ"ה בטבת תשפ"ב / י' בתמוז תשע"ד	מר שמואל וגב' אסתר שמש י"ז בסיוון / כ' באב
בלהה בת ישראל מרמורש ז"ל א' מנחם אב תשפ"א	הרב שלמה מרזל י' באייר תשע"א	הרב שמואל כהן שבט תשפ"א	ר' מאיר וגב' שרה ברכפלד (שרה - ט"ז בטבת תש"ף)	הרב אשר וגב' סוזן וסרטייל ט"ז בכסלו / אלול תש"ף
חיים לייב בן מיכאל קרייסל ב' בשבט	הרב ראובן וחייה לאה אברמן ט' בתשרי תשע"ו / כ' בתשרי תשפ"ב	ר' אברהם ומרת גיטה קליין י"ח באייר / ד' באב	ר' מאיר וגב' שרה ברכפלד (שרה - ט"ז בטבת תש"ף)	ר' אליהו כרמל וגב' מלכה טויבע כרמל ח' באייר תשע"ו / י"א במנחם-אב תשס"ט
לע"נ נפתלי בן שלמה מרמורש ז"ל כ"ז כסלו תשפ"ב	ר' שמואל וגב' רבקה ברנדמן ט"ז בטבת תשפ"ג / ח' באייר תשפ"א	ר' שמואל וגב' רבקה ברנדמן ט"ז בטבת תשפ"ג / ח' באייר תשפ"א	חיים לייב בן מיכאל קרייסל ז"ל נלב"ע ב' בשבט	גב' ג'ולי קושיצקי י"ט באדר ב' תשפ"ב

Eretz Hemdah

ארץ חמדה, ע"ר

ר' ברוריה 2, ירושלים 91080 Bruriya St.

Tel: 02-5371485 info@eretzhemdah.org WWW.ERETZHEMDAH.ORG

חֵמְדַּת הַשַּׁבֵּת

הרב בצלאל דניאל – ראש תוכנית מורנו מבית 'ארץ חמדה'

האם אפשר לנצל את היתר גרף של רעי לנקות את הבית בשבת?

בשבוע שעבר סיפרתי על הילדים שהשאירו בסלון חפצים מוקצים. מתוך המעשה למדנו את ההיתר החשוב שנקרא 'גרף של רעי': אם המוקצה גורם לחוסר נעימות (כגון הפצת ריח לא נעים, או שהשארותו תגרום לחוסר נעימות) מותר לטלטל אותו ולהעביר אותו למקום אחר.

כאשר סיפרתי את הדברים לקבוצת אנשים, אישה אחת אמרה: "הצלת אותי!". דרמטיות שכזאת! מיד שאלתי מה כוונתה?

"תראה" היא אמרה, "פעמים רבות יש בלגן באחד החדרים בשבת. מפוזרים חפצים מוקצים ושאינם, דבר שגורם לי הרגשה לא נעימה. אבל אני יודעת שבמשך השבת אני יכולה לסגור את הדלת ולהתעלם מהבלגן, וכך אני עושה".

"כל הכבוד" ענית, "אכן אנו נדרשים בשבת להתייחס לכל מלאכתנו כעשויה, ואת זוכה לעשות זאת בפועל. לומר: אמנם יש כאן חוסר סדר, והוא לא נעים לי, אבל בשבת זה פשוט לא מעסיק אותי. אשריך!".

"תודה" היא ענתה, מעט נבוכה. ואז הרימה את פניה ואמרה: "אבל לפי מה שהרב אמר, יש פתרון אחר: להזמין את האורחים לשבת בחדר הזה, וכך ייוצר מצב של אי נעימות, וממילא יהיה מותר לסדר את החדר!". הרהרתי בדבר. נזכרתי בסוגיית הגמרא, שכן הדברים אינם כל כך פשוטים.

הגמרא במסכת ביצה (דף לו ע"ב) מספרת מעשה באביי שהייתה לו בעיה בגגו של בית הריחיים. בית הריחיים הוא בקתה נפרדת מהבית. המים דלפו לשם והתחילו למוסס את הריחיים, שהיו עשויות מטיט. אביי התלבט מה לעשות: אסור לטלטל את הריחיים כדי להציל אותם. אך יש כאן הפסד של הריחיים, וגם קלקולם יגרום לבעיהועבודה קשה אחרי השבת.

רבו של אביי, רבה, הציע פתרון פשוט: שאביי יעביר את המיטה (שבזמנם הייתה משמשת גם כספה) לבית הריחיים. כל הבוץ שנוצר מהדליפה יחשב כגרף של רעי, ואזי יהיה מותר להזיז את הריחיים.

אביי היסס. הרי הגמרא (ביצה דף כא ע"ב) אומרת שאסור לייצר גרף של רעי לכתחילה, כלומר – בכוונה. האם אין בהכנסת המיטה לתוך בית הריחיים יצירת גרף של רעי בכוונה?

בסופו של דבר אביי היסס, ולא עשה את מה שרבו אמר לו לעשות. התברר שהמצב היה חמור משאביי חשב. לא רק הריחיים התמוססו, אלא הגג של בית הריחיים קרס גם הוא. אביי הצדיק עליו את הדין, ואמר שנענש על כך שלא שמע לרבו.

אך לכאורה ההיסוס של אביי מוצדק. חבר שלי שלמד בישיבת הר עציון סיפר לי שהרב ליכטנשטיין זצ"ל הקפיד להוציא את האשפה סמוך לשבת, גם אם היה במיכל מעט מאוד אשפה. הוא פסק למעשה שמותר להוציא את האשפה המלאה בשבת, גם אם יש בו מוקצה מחמת גופו, שכן אנינותו לא סבלה פח מלא בשבת. אך הוא סבר שיש להקפיד ששקית האשפה תהיה ריקה בכניסת השבת בכדי להימנע מכך ככל הניתן.

אמנם מעשה זה דוגמא להנהגה של צדיקים, ולא כל אחד זוכה להיות שם. השאלה היא אם מותר להכניס את עצמנו למצב בו יהיה מותר לנו לטלטל גרף של רעי בשבת? מצד שני, נזכור שאביי הצדיק עליו את הדין. לכאורה המשמעות היא שאביי הסכים שאכן היה נכון להעביר את מיטתו לשם!

הרמב"ם פוסק שמותר להניח כלים תחת דליפה בשבת. הוא מזכיר סיפור דברים שנשמע דומה להפליא לשאלתו של אביי, ואינו מציע את הפתרון שהציע רבה. לכאורה המשמעות היא שהרמב"ם מסכים עם אביי. הבית יוסף אומר שהרמב"ם מבין שאביי הצדיק עליו את ההפסד של בית הריחיים, למרות שמצד הדין אכן היה אסור לו להציל אותם בדרך שרבה הציע.

בעלי התוספות והרשב"א חולקים על כך. הם מציעים שני הסברים מדוע רבה צדק בהצעתו להעביר את המיטה אל בית הריחיים: א. בהפסד מרובה מותר לייצר גרף של רעי לכתחילה. ב. זה לא נקרא לייצר גרף של רעי לכתחילה. הרי הריחיים הולכים ונמאסים מאליהם, ללא קשר להתערבותו של אביי. כמובן שאסור לגרום למשהו להימאס בשבת. רבה אינו מציע לייצר משהו מאוס, אלא שאביי יקרב את עצמו אל הדבר המאוס, וכך ייצר את ההיתר. המאירי מנסח את הדברים באופן המתאים

ללשון האחרונים: דבר שהוא כבר 'גרף של רעי', מותר לגרום לו לקבל דין של גרף של רעי. רבה אינו מציע שאביי יגרום למשהו להיות מאוס. הוא רק מקנה לדבר המאוס דין של 'גרף של רעי' וכך מאפשר לאביי להזיז אותו.

לכאורה ההבחנה הזאת מתבקשת. על פניו מובן מאליו שיש הבדל בין לייצר דבר מאוס, לבין להתקרב אליו. מה סובר הרמב"ם? נראה שהרמב"ם חולק על ההבחנה הזאת. למדנו בשבוע שעבר שאין הגדרה אובייקטיבית לדבר מאוס. רמת המאיסות היא תלויה הקשר. אינו דומה דבר המפיץ ריח שאינו נעים בקצה הגינה לאותו הדבר בדיוק שנמצא במרכז הדירה. המשמעות היא שאין היתר 'חפצא' לטלטל דבר מאוס. יש היתר לאדם לו הדבר המאוס מפריע להסיר את המועקה מעליו. מה לי אם הוא גורם לחפץ להימאס, או מנייד את עצמו באופן שהוא חווה את המאיסות הקיימת? בכל מקרה, אומר הרמב"ם, אסור לייצר לעצמנו את ההיתר.

למעשה השולחן ערוך פוסק את שני תירוצי הרשב"א והתוספות גם יחד. במידה ויש הפסד, מותר לנו למקם את עצמנו באופן שיקנה למוקצה דין של גרף של רעי, וכך יהיה מותר לטלטל אותו. אם כך, הסברתי לה, ראשית, לפי הרמב"ם ודאי שאסור לנו לגרום להיתר של גרף של רעי בכוונה. איננו פוסקים כרמב"ם, אך גם לפסיקת השולחן ערוך מותר לך לעבור לחדר בו המוקצה נמצא רק אם יש הפסד מרובה שעלול להיווצר אם לא תעשי כך.

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

מתפללים לרפואתם השלימה, בתוך שאר חולי עם ישראל, של:

טל שאול בן יפה	ניר רפאל בן רחל ברכה	אורי לאה בת חיה תמימה
ר' יצחק בן בריינדל גיטה	מאירה בת אסתר	נטע בת מלכה
חוה ראנלה בת פיילא	הילה צפנת בת שרה טובה	רבקה בת שרה בלה
משה בן רחל	הילל בן תמר שפרה	ירחמיאל בן זלאתה רבקה
עובדיה בן אסתר מלכה	אריה יצחק בן גאולה מרים	חיים מרדכי פרץ בן אסתר מילכה
יוסף בן אורית	חיים מנחם מנדל בן חנה	מיכאל אלכסנדר אברהם בן שרה מלכה

אֶרֶץ אֶגְדָּה

הרב מרדכי הוכמן

ה'בכור' של רבי צדוק

בענין ייחוסו של התנא רבי אלעזר ברבי צדוק שהוא ואביו חיו בתקופת חורבן הבית יש מחלוקת בין בעלי התוספות לבין הרמב"ם. לדעת בעלי התוספות הוא היה כהן וכפי שהבינו מהמעשה ב'בכור' שהיה לאביו רבי צדוק (וכפי שיובא בהמשך). אולם לדעת הרמב"ם הוא לא היה כהן. בהקדמת הרמב"ם לפירושו למשנה הוא מזכיר את רבי צדוק ואת בנו רבי אלעזר ומציין שהם חיו בזמן החורבן אך כשהוא מונה את התנאים שהיו כהנים הוא אינו מונה אותם בינם.

סיוע לרמב"ם יש בדברי רבי אלעזר ברבי צדוק במסכת עירובין (דף מא, א) שמעיד שהוא מבני משפחת סְנָאָה שמשבט בנימין¹. והקשו שם בתוספות מהמעשה ב'בכור' שהיה לרבי צדוק (אביו של רבי אלעזר) שלשיתם משמע ממנו שהיה כהן, ותירצו שיתכן שאמו של רבי אלעזר היא זו שהיתה ממשפחת סְנָאָה, או שרבי אלעזר היה חתנם והיה בחבורה עימם. ונראה שהרמב"ם ביאר את דברי רבי אלעזר כפשטותם, שהוא בן ממש לאותה משפחה, וחלק על התוספות בביאור המעשה ב'בכור', וכדלקמן.

המעשה ב'בכור' של רבי צדוק

התורה מצווה לתת את בכור הבהמה הטהורה לכהן, והכהן צריך להקריב אותו במקדש ולאכול את בשרו בירושלים. אך אם נפל בבכור מום שפוסל אותו מהקרבה רשאי הכהן לשחוט את הבכור בכל מקום ולאכול. כל הכהנים חשודים להטיל מום בבכור שבידם כדי לאכול בחוץ ולפיכך אין הכהן שהבכור בידו נאמן שהמום נפל מעצמו, וצריך להביא עד אחר שיעיד שנפל המום מעצמו (רמב"ם הלכות בכורות ב, יז). ובמסכת בכורות (דף לו, א) מובא במעשה ברבי צדוק שהיה לו בכור, וז"ל המעשה בתרגום חופשי בתוספת ביאור לפי רש"י:

"רבי צדוק היה לו בכור. נתן לו לאכול שעורים ב'סלי נצרים של ערבה קלופה'. בזמן שאכל, נקרעו שפתיו. בא רבי צדוק לפני רבי יהושע ושאל אותו: 'כלום חילקנו בין חבר לעם הארץ? (האם אני שאני 'חבר', כלומר תלמיד חכם שמקפיד בהלכות, חשוד להטיל מום בבכור כמו שחשוד עם הארץ). אמר לו רבי יהושע: הן ('חבר') אינו חשוד להטיל מום בבכור). בא רבי צדוק לפני רבן גמליאל ושאל אותו: חילקנו בין חבר לעם הארץ? אמר לו רבן גמליאל: לא, אמר לו: והרי רבי יהושע אמר לי הן! אמר לו: המתן עד שיעלו בעלי תריסין (תלמידי חכמים שעוסקים במלחמתה של תורה) לבית המדרש. כיון שנכנסו לבית המדרש, עמד השואל ושאל: כלום חילקנו בין חבר לעם הארץ? אמר לו רבי יהושע: לא, אמר לו רבן גמליאל: והלא משמך אמרו לי הן, יהושע עומד על רגליך ויעידו בך! עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: היאך אעשה, אילמלי אני חי והוא מת יכול החי להכחיש את המת, עכשיו שאני חי והוא חי, היאך חי יכול להכחיש את החי? והיה רבן גמליאל עומד ודורש ור' יהושע עומד על רגליו, עד שריננו כל העם ואמרו לחוצפית המתורגמן: עומד, ועמד".

לדעת רש"י ותוספות רק כהן חשוד להטיל מום בבהמת בכור שבידו, ולכן הסיקו מן המעשה שרבי צדוק היה כהן. אולם הרמב"ם חולק על הנחתם, ולדעתו גם כאשר ישראל שבהמת בכור בידו נהג באופן שמחשיד שגרם שיפול מום בבכור - אסור לשחוט את הבכור על סמך המום הזה, וכפי שכתב הרמב"ם בפירושו המשנה (בכורות ה, ג), וכפי שהסיקו אור שמח (הלכות בכורות ב, ז) ויד איתן (ב, ל) בדעת הרמב"ם. ומסתבר שאחד המקורות לשיטת הרמב"ם הוא המעשה הזה ב'בכור' של רבי צדוק, שהרי לדעת הרמב"ם רבי צדוק לא היה כהן, אלא בן למשפחת סְנָאָה שמשבט בנימין. אלא שלבד מכך, נראה שהרמב"ם ביאר את המעשה הזה באופן סמלי, ולדעתו הוא לא התרחש כפשוטו, וכדלקמן.

המעשה הדומה שבמסכת ברכות

המעשה מעורר תמיהה רבה. דבר ידוע ומקובל שהחכמים נחלקו זה על זה בדעותיהם. ומצאנו במשנה פעמים רבות שרבי יהושע ורבן גמליאל נחלקו זה עם זה², ומה מיוחד בדין ה'בכור' שלכן סבר רבן גמליאל שאסור היה לרבי יהושע לחלוק עליו. ועוד, היחס שנקט רבן גמליאל כלפי רבי יהושע הוא סגנון שמבזה חכמי תורה בפרהסיא, ומאוד לא מסתבר להבין את המעשה כפשוטו ולומר שרבן גמליאל אכן נהג כך. מעשה דומה מובא במסכת ברכות וממנו ניתן למצוא קצה חוט לפתרון הקשיים.

במסכת ברכות (דפים כז-כח) מובא מעשה דומה, ומסופר שתלמיד אחד שאל את רבי יהושע בענין תפילת ערבית והוא הורה לו שהיא רשות, ולאחר מכן שאל התלמיד את רבן גמליאל והוא הורה לו שהיא חובה, והתלמיד אמר לו שרבי יהושע הורה לו להיפך שהיא רשות. ובעקבות כך רבן גמליאל העמיד את רבי יהושע על רגליו, ודרש את דרשתו כאשר רבי יהושע נותר עומד על רגליו, עד שיושבי בית המדרש הפסיקו את הדרשה. ומסופר שהתלמיד ששאל את השאלה היה רבי שמעון בן יוחאי. אמנם לדעת הרמב"ם אי אפשר לפרש את המעשה ההוא כפשוטו. בהקדמת הרמב"ם לפרושו למשנה הוא מונה את רבי יהושע בדור הראשון של התנאים, את רבי עקיבא בדור השני של התנאים, את רבי מאיר בדור השלישי, ואלו את רשב"י בדור הרביעי. ומאוד לא מסתבר שבהפרש דורות שכזה רבי שמעון היה התלמיד ששאל את רבי יהושע. ועוד, שאמנם בהקדמה למשנה נקט הרמב"ם שלמרות הפרש שתי דורות רשב"י היה תלמיד ממש לרבי עקיבא. אך בהקדמתו ליד החזקה, כבר לא מונה הרמב"ם את רשב"י כתלמיד של רבי עקיבא. ומתבקש מאליו, שהרמב"ם נקט שהמקורות והסוגיות שמהן משמע שרשב"י היה תלמיד ממש של רבי עקיבא אינן כפשוטן, ויש להבין במשמעות סמלית³.

ולשיטת הרמב"ם, כאשר כתב בעל הסוגיה במסכת ברכות שרשב"י היה התלמיד ששאל את השאלה מרבי יהושע, ברור היה לבעל הסוגיה שהלומד המעיין יבין שלא יתכן שרשב"י שהיה בדור הרביעי לתנאים שאל את רבי יהושע שהיה בדור הראשון. וברור שצריך לפרש את המסופר שם באופן סמלי שקשור להשקפת עולמו של רשב"י, ובמאמר "[המרד בכרם ביבנה](#)" הרחבנו במשמעות הסמלית שלו. לשיטת הרמב"ם גם מקרה נוסף אחר שבו ציער רבן גמליאל את רבי יהושע במחלוקתם בענין עדות עדים על ראיית הלבנה יש לפרשו במשמעות סמלית, וכפי שהתבאר "[ראינוהו בזמנו](#)".

ובאופן דומה מתייחס הרמב"ם למעשה שבו ביזה רבן גמליאל את רבי יהושע בגלל פסיקתו בענין מום של בכור. הרמב"ם קיבל את הצד ההלכתי של המעשה ופסק (הלכות בכורות ב, י) שגם 'חבר' שנהג באופן מחשיד אינו נאמן לומר שהמום נפל בתום לב. אך לדעתו המעשה לא התרחש כפשוטו משום שלא מסתבר שבזו בו את רבי יהושע באופן כה משפיל. ובמעשה מסופר על 'בכור' סמלי, וכפי שיתבאר לקמן.

גְּרֵסַת רַבִּי מַכְתָּבֵי הַיָּד

בגֵרֵסַת רַבִּים מַכְתָּבֵי הַיָּד כְּתוּב: "רַבִּי צְדוּק הוּוּ לִיה בּוֹכְרָא, רַמָּא לִיה שַׁעְרֵי 'בַּסְלֵי נְצָרִים' שֶׁל עֶרְבָה קְלוּפָה', בְּהַדִּי דְקָאֲכִיל אִיבְזַע שִׁפְתֵיהָ". כְּלוּמַר הַמַּעֲשֶׂה מְסוּפֵר בְּאֶרְמִית אֲךָ כְּאִשֶׁר מִתְאָרִים אֶת הַכְּלִי שֶׁבּוּ נִיתֵן הַמֵּאֲכֵל שֶׁל הַבְּכוֹר מִתְאָרִים אוֹתוֹ בְּשֶׁפָּה עֵבְרִית. דָּבָר זֶה נַעֲשֶׂה בְּמַכּוּוֹן וְנוֹעֵד לְרַמּוֹז לְנוּ לַעֲיִן בְּמַקּוּמוֹת אַחֲרָיִם שֶׁבֵּהֶם מִזְכּוֹרוֹת מִיָּלִים אֵלּוּ. מִקּוּם אֶחָד הוּא הַמַּשְׁנָה בְּמַסְכֵּת בִּיכּוּרִים (ג, ח): "הַעֲשִׂירִים מִבִּיאִים בִּיכּוּרֵיהֶם בְּקִלְתוֹת שֶׁל כֶּסֶף וְשֶׁל זָהָב וְהַעֲנִיִּים מִבִּיאִין אוֹתָם **בַּסְלֵי נְצָרִים שֶׁל עֶרְבָה קְלוּפָה** ...". וּמִקּוּם נֹסֵף הוּא הַבְּרִייתָא הַדְּנָה בְּסֵעוּדַת הַהִבְרָאָה שְׁמוּלִיכִים לְבֵית הָאֲבֵל (מוֹעֵד קֶטָן דָּף כז, א): "בְּרֵאשׁוֹנָה הִיוּ מוּלִיכִין בְּבֵית הָאֲבֵל, עֲשִׂירִים - בְּקִלְתוֹת שֶׁל כֶּסֶף וְשֶׁל זָהָב, וְעֲנִיִּים - **בַּסְלֵי נְצָרִים שֶׁל עֶרְבָה קְלוּפָה**. וְהִיוּ עֲנִיִּים מִתְבִּיִישִׁים, הַתְּקִינוּ שִׁיחַ הַכֵּל מִבִּיאִין **בַּסְלֵי נְצָרִים שֶׁל עֶרְבָה קְלוּפָה**...".

'סִלֵי נְצָרִים שֶׁל עֶרְבָה קְלוּפָה' הֵם סָמַל לְכָלִים שֶׁנִּחְשָׁבִים מְכּוּבָדִים אֲצֵל הַעֲנִיִּים, וּמִטַּעַם זֶה הֵם הוֹזְכְּרוּ בְּמַעֲשֶׂה דוּקָא בְּעֵבְרִית בְּלִשׁוֹן הַמַּשְׁנָה וְהַבְּרִייתָא. וּמִסְתַּבֵּר שֶׁאִם הַעֲנִיִּים מִשְׁתַּמְשָׁים בְּכָלִים אֵלּוּ בְּתוֹר 'כְּלֵי מְכּוּבָד' מְדוּבָר בְּכָלִי שְׂאִינוּ עֵלּוּל לְדַקּוֹר אוֹ לְפַצּוֹעַ אֶת יָדֵי הָאוֹחֲזִים בּוּ, וְאִם כֵּן מִתְבַּקֵּשׁ שְׁכִיזָה לֹא עֵלּוּל לְפַצּוֹעַ גַּם שְׁפִתֵיִם שֶׁל בְּהֵמַת בְּכוֹר. וְאִכָּן כְּאִשֶׁר הִבִּיא הַרַמְבַּ"ם בְּהַלְכוּתוֹ אֶת הַדִּין שֶׁל מִקְרָה מִחֲשִׁיד שְׁגָם 'חֲבֵר' אִינוּ נֹאמְן בּוּ, הוּא הִבִּיא בְּתוֹר דּוּגְמָא מִקְרָה אַחַר שְׂאוֹתוֹ בְּנָה בְּעַצְמוֹ: "כְּגוֹן שֶׁנִּתֵּן לוֹ שְׁעוּרִים **בְּמִקּוּם דְּחוּק מְסוּרָג בְּקוּצִים** וְכִיוֹן שֶׁאֲכָל נַחֲלַק שְׁפִתוֹ". הַרַמְבַּ"ם הִבִּיא דּוּגְמָא אַחֲרַת, מִשּׁוּם שֶׁהֵבִין שִׁסְלֵי נְצָרִים שֶׁל עֶרְבָה קְלוּפָה אֵינָם אֲמוּרִים לְפַצּוֹעַ שְׁפִתֵיִם שֶׁל בְּהֵמַת בְּכוֹר. וּבְמַעֲשֶׂה בְּרַבִּי צְדוּק שְׁמִסּוּפֵר הֵם פִּצְעוּ שְׁפִתֵיִם שֶׁל 'בְּכוֹר', מְדוּבָר בִּבְכוּרֵי סְמִלֵי שְׁקִשׁוֹר לְהַשְׁקֵפֶת רַשְׁבִּ"י, וְכַדְלַקְמָן.

'בְּכוֹר' אֲנוּשִׁי

בְּתוֹרָה נְצִטּוּוִינוּ לְקַדֵּשׁ אֶת בְּכוֹר הָאָדָם, וּמִתְחִלָּה לְפָנֵי חֲטָא הַעֲגַל הִיוּ הַבְּכוֹרוֹת הָאֲנוּשִׁים הַקְּדוּשִׁים וְהֵם שִׁימְשׁוּ כְּכַהֲנִים בְּהַקְרַבַת הַקְּרִבְנוֹת שֶׁלְפָנֵי מַעֲמַד הַר סִינִי (רַשִׁ"י שְׁמוֹת כד, ה), וְהֵם הִיוּ אֲמוּרִים לְשִׁמְשׁוֹת גַּם בְּתַפְקִיד שֶׁל 'כְּלֵי קוֹדֵשׁ' וְלִהְיוֹת מְלַמְדֵי הַתּוֹרָה לַעַם. אֲךָ לְאַחַר חֲטָא הַעֲגַל, הַכַּהֲנִים נִבְחָרוּ לִהְיוֹת אֵלּוּ שְׁמִקְרִיבִים אֶת הַקְּרִבְנוֹת, וְהַלּוּיִים נִבְחָרוּ לִהְיוֹת מְלַמְדֵי הַתּוֹרָה, וּפְרַנְסַתָּם שֶׁל הַכַּהֲנִים וְהַלּוּיִים נִיתְּנָה לָהֶם מֵאֵת הָעַם בְּאִמְצָעוֹת תְּרוּמוֹת וּמַעֲשָׂרוֹת וְכדו'. אִלּוּם גַּם לְאַחַר הַבְּחִירָה הָרֵאשׁוֹנִית הַזֶּה, הִיוּ אֲנוּשִׁים מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁהִרְגִישׁוּ שֶׁמִּפְעַמַּת בֵּהֶם רוּחַ שֶׁל קְדוּשָׁה, וְהֵם רָצוּ לְלַמּוֹד תּוֹרָה וְלִהְיוֹת 'כְּלֵי קוֹדֵשׁ' וְהֵם בָּאוּ לְלַמּוֹד תּוֹרָה אֲצֵל גְּדוּלֵי יִשְׂרָאֵל, וּבַעֲת לִימוּדָם הֵם נִיזוֹנוּ מִתְרוּמוֹת שְׁקִיבְלוּ גְּדוּלֵי יִשְׂרָאֵל לְהַחֲזִיקָה הִישִׁיבָה שֶׁלָּהֶם. וְכִפִּי שְׁמִסּוּפֵר בְּתַנ"ךְ (מַלְכִים ב ד, מֵב): "וַיֹּאשִׁיבָא מִבְּעַל שְׁלֶשֶׁה וַיָּבֵא לְאִישׁ הַאֱלֹהִים לְחֶם בְּפֹרִים עֶשְׂרִים לְחֶם שְׁעָרִים וְכֶרֶם לְחֶם וַיֹּאמֶר תֵּן לְעָם וַיֹּאכְלוּ".

אֲצֵל אֲלִישַׁע נִיזוֹנוּ הַתְּלַמִּידִים מִתְרוּמוֹת שֶׁהִגִּיעוּ לִישִׁיבָה שֶׁל אֲלִישַׁע. אֲךָ יֵשׁ מִקּוּמוֹת שֶׁבֵּהֶם לְמַדּוֹ הַתְּלַמִּידִים בִּישִׁיבָה וְהִיוּ אוֹכְלִים אֲצֵל בְּעֵלֵי בָתִּים שְׁקִיבְלוּ עַל עַצְמָם לְזוֹן אֶת הַתְּלַמִּידִים, וְדָבָר זֶה הִיָּה נִקְרָא 'לֹאכּוֹל יָמִים', כְּלוּמַר בְּיוֹם זֶה אוֹכֵל הַתְּלַמִּיד אֲצֵל בַּעַל בֵּית זֶה, וּבְיוֹם אַחֵר הוּא אוֹכֵל אֲצֵל בַּעַל בֵּית אַחֵר. לֹא כָּל בְּעֵלֵי הַבָּתִּים הִיוּ עֲשִׂירִים, וּבְעֵלֵי הַבָּתִּים הַעֲנִיִּים הִיוּ אוֹכְלִים לַחֵם שְׁעוּרִים⁵, וּמִמֵּנוּ הֵם נִתְּנוּ גַם לְתַלְמִיד הִישִׁיבָה ('בְּכוֹר') שֶׁבָּא לֹאכּוֹל אֲצֵלָם. הַעֲנִיִּים נִהְגוּ בִּבְכוּרֵי (תְּלַמִּיד) בְּכַבּוּד וְהִגִּישׁוּ לוֹ אֶת לַחֵם הַשְּׁעוּרִים בִּסְלֵי נְצָרִים שֶׁל עֶרְבָה קְלוּפָה'. אֲךָ הִיָּה 'בְּכוֹר' (תְּלַמִּיד) אֶחָד שֶׁלֹּא הוֹרֵג לֹאכּוֹל בְּדֶרֶךְ עֲנִיּוֹת, וְכַאֲשֶׁר כְּמָה פְעָמִים הוּא הוֹצֵר לֹאכּוֹל בְּבֵיתוֹ עֲנִיִּים וְהוֹגֵשׁ לוֹ 'לַחֵם שְׁעוּרִים' בִּסְלֵי נְצָרִים שֶׁל עֶרְבָה קְלוּפָה', הוּא חֲחִלִּיט לְעֻזּוֹב אֶת הִישִׁיבָה וְלִלְכַת לְעַמּוּל לְפְרַנְסַתוֹ כְּדִי לֹאכּוֹל בְּדֶרֶךְ עֲשִׂירוֹת. וּבְאוֹפֵן סְמִלֵי 'שְׁפִתוֹתֵי' שֶׁל הַבְּכוֹר נִפְצְעוּ וְחִדְלוּ מִלְּגָרוֹס בְּתוֹרָה. רַבִּי צְדוּק הַתְּלַבֵּט הָאֵם הוּא נִהַג כְּשׁוֹרָה בְּאוֹתוֹ 'בְּכוֹר' (תְּלַמִּיד), וְכַדְלַקְמָן.

כְּלוֹם חִילְקָנוּ בֵּין חֵבֵר לְעַם הָאָרֶץ?

רַבִּי צְדוּק הַתְּלַבֵּט, הָאֵם הַשְּׁקֵפֶת עוֹלְמוֹ שֶׁל רַשְׁבִּ"י - וּלְפִיָּה כָּל יִשְׂרָאֵל צְרִיכִים לְעַמּוּל בְּתוֹרָה וּפְרַנְסַתָּם תִּגִּיעַ לָהֶם בְּאִמְצָעוֹת הַגּוּיִים⁶ - הִיא נְכוֹנָה. אוֹ שְׂמָא חֲלַק מְעַם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה 'חֵבֵר' וְיַעֲסוֹק בְּתוֹרָה, וְחֲלַק אַחֵר מְעַם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה 'עַם הָאָרֶץ' וְיַעֲמוּל בְּמַלְאָכוֹת. וְהַדֶּרֶךְ הַמִּתְאִימָה לְבִדּוֹק אִיזָה תְּלַמִּיד ('בְּכוֹר') מִתְאִים לְהַמְשִׁיךְ וְלְעַמּוּל בְּתוֹרָה וְלִהְיוֹת 'חֵבֵר', וְאִיזָה תְּלַמִּיד ('בְּכוֹר') מִתְאִים לְעֻזּוֹב אֶת הִישִׁיבָה וְלִהְיוֹת בְּסוּפוֹ שֶׁל דָּבָר 'עַם הָאָרֶץ', הִיא לִתֵּת לְבְּכוֹרוֹת לֹאכּוֹל גַּם בְּתַנָּאִים מִיְּנִימָאֲלִיִּים שֶׁל 'לַחֵם שְׁעוּרִים' שְׁמוּגֵשׁ בִּסְלֵי נְצָרִים שֶׁל עֶרְבָה קְלוּפָה'. שְׁהֵרִי "כִּךְ הִיא דְרַכָּה שֶׁל תּוֹרָה פֶּת בְּמַלְחָתָא וּמִיָּם בְּמַשׁוּרָה תִּשְׁתַּח... וְאֵל תִּתְּאוּהוּ לְשַׁלְחָנָם שֶׁל מַלְכִים"⁷.

וּמַעֲתָה, 'בְּכוֹר' (תְּלַמִּיד) שִׁימְשִׁיךְ בְּלִימוּדוֹ לְמִרוֹת הַתְּנָאִים הִירוּדִים הוּא מִתְאִים לִהְיוֹת 'חֵבֵר', וְאִילוֹ 'בְּכוֹר' (תְּלַמִּיד) שִׁיפְסִיק מִלְּיָמוּדוֹ וְיִלְךְ לְעַמּוּל לְפְרַנְסַתוֹ, וְכַבִּיכּוֹל 'שְׁפִתוֹ יִפְצְעוּ' הוּא מִתְאִים לִהְיוֹת 'עַם הָאָרֶץ'. וְזֶה הִיָּה עוֹמֵק הַשְּׂאֵלָה "כְּלוֹם חִילְקָנוּ בֵּין חֵבֵר לְעַם הָאָרֶץ?".

רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ עֵנָה לְרַבִּי צְדוּק, שֶׁדְּרָכּוּ בְּהַנְהַגַּת הִישִׁיבָה שֶׁלּוֹ נְכוֹנָה, וְטוֹב שֶׁהַתְּלַמִּידִים אוֹכְלִים מִיָּדֵי פְעַם בְּבֵיתוֹ עֲנִיִּים 'לַחֵם שְׁעוּרִים' שְׁמוּגֵשׁ בִּסְלֵי נְצָרִים שֶׁל עֶרְבָה קְלוּפָה', וְכִךְ תִּיּוּצֵר הַפְּרָדָה בֵּין אֵלּוּ שְׁמִתְאִימִים לְהַמְשִׁיךְ בְּלִימוּד הַתּוֹרָה וְלִהְיוֹת בְּעֵתִיד 'חֵבֵר', וּבֵין אֵלּוּ שְׁמִתְאִימִים לְחִדּוֹל מִלְּהַתְּמִיד בְּתוֹרָה וְלִהְיוֹת בְּעֵתִיד 'עַם הָאָרֶץ'.

אִלּוּם רַבִּי צְדוּק הַמְשִׁיךְ לְהַתְּלַבֵּט בְּצַדִּקַּת דְּרָכּוּ בְּהַנְהַגַּת הִישִׁיבָה, וְהוּא בָּא וְשָׂאֵל אֶת רַבֵּן גַּמְלִיאֵל. וְרַבֵּן גַּמְלִיאֵל עֵנָה לוֹ שְׁבִישִׁיבָה צְרִיךְ לְחַנֵּךְ לְדְרָכּוּ שֶׁל רַשְׁבִּ"י, שְׁכוּלִם צְרִיכִים לְעַמּוּל בְּתוֹרָה, כְּלוּמַר - 'לֹא חִילְקָנוּ בֵּין חֵבֵר לְעַם הָאָרֶץ'. וְלִכֵּן מִתְּפַקִּידוֹ שֶׁל רֹאשׁ הִישִׁיבָה לְבַרֵּר הִיכָן אוֹכְלִים תְּלַמִּידוֹ, וּבְמִידַת הָאֲפִשֶׁר עֲלָיו לְהַשְׁתַּדֵּל שֶׁלֹּא יֹאכְלוּ בְּבֵיתוֹ הַעֲנִיִּים, כְּדִי שֶׁתְּלַמִּיד הִישִׁיבָה לֹא יִבְאוּ לְיָדֵי נִיסִיוֹן שֶׁל אֲכִילַת 'לַחֵם שְׁעוּרִים' שְׁמוּגֵשׁ בִּסְלֵי נְצָרִים שֶׁל עֶרְבָה קְלוּפָה'. שְׂמָא יִימְצָא 'בְּכוֹר' (תְּלַמִּיד) שִׁימָסַם מַחְמַת כִּךְ בְּלִימוּדוֹ בִּישִׁיבָה, וְכַבִּיכּוֹל 'יִפְצְעוּ שְׁפִתוֹ' מִלְּדָבָר בֵּהֶם בְּעֵתִיד בְּדַבְרֵי תּוֹרָה.

מִצְאָנוּ בְּסִפְר 'צְדִיק יִסוּד עוֹלָם' (עֵמּוּד 31 ; וְכֵן בְּקִיצוֹר בְּסִפְר 'אִישׁ צְדִיק הִיָּה עֵמּוּד 17) שֶׁהַגְּאוּן רַא"ז מְלַצֵּר בִּיקֵשׁ מִהַצְדִּיק הִירוּשְׁלַמִּי ר' אַרְיָה לִוִּין שִׁימְחַל לוֹ עַל כִּךְ שֶׁבַעֲת לִימוּדוֹ בִּישִׁיבָה שֶׁלּוֹ, הִיוּ שְׁנֵי יָמִים בְּשַׁבּוּעַ שֶׁבֵּהֶם שֶׁלֹּא שׁוּבֵץ ר' אַרְיָה לֹאכּוֹל אֲצֵל בְּעֵלֵי בָתִּים וְלִכֵּן לֹא אֲכָל כֻּלָּל. וּמִשּׁוּם שְׁחֻבְתּוֹ שֶׁל רֹאשׁ הִישִׁיבָה הִיא לוֹוֵדָא שֶׁתְּלַמִּידוֹ מְשׁוּבָצִים לֹאכּוֹל אֲצֵל בְּעֵלֵי בָתִּים בְּאוֹפֵן מְסוּדָר וּמְלֵא. אֲךָ לְפִי מַה שֶׁהוֹרָה רַבֵּן גַּמְלִיאֵל לְרַבִּי צְדוּק, חֻבְתּוֹ שֶׁל רֹאשׁ הִישִׁיבָה הִיא גַּם לוֹוֵדָא שֶׁבְּמִידַת הָאֲפִשֶׁר יֹאכְלוּ הַתְּלַמִּידִים בְּבֵיתוֹ הַעֲשִׂירִים שֶׁשֶׁם אוֹכְלִים אוֹכֵל מְשׁוּבָח בְּכָלִים מְפּוֹאָרִים, שְׂמָא יִימְצָא בֵּין הַתְּלַמִּידִים גַּם 'בְּכוֹר' (תְּלַמִּיד) מְפּוֹנֵק, שִׁיאֲכָל בְּבֵיתוֹ הַעֲנִיִּים 'לַחֵם שְׁעוּרִים' שְׁמוּגֵשׁ בִּסְלֵי נְצָרִים שֶׁל עֶרְבָה קְלוּפָה', וְאֵז עֵלּוּלִים שְׁפִתוֹ לְהִיפְעוֹ וְלְהַפְסִיק מִלְּדָבָר דְּבְרֵי תּוֹרָה, וְהוּא יִהְיֶה לְעַם הָאָרֶץ שְׁרוּדָף אַחַר הַעוֹשֶׁר. וְכַאֲמוֹר לְעִיל, לְדַעַת הַרַמְבַּ"ם אִי אֲפִשֶׁר לְפָרֵשׁ אֶת הַמַּעֲשֶׂה שֶׁבּוּ בִּיזָה רַבֵּן גַּמְלִיאֵל אֶת רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ כְּפִשׁוּטוֹ, וְיֵשׁ לְפָרְשׁוֹ בְּתוֹר מַחְלוּקַת סְמִלִית בְּהַשְׁקֵפֶת עוֹלָם.

מְדַלְגִין הֵיִינוּ עַל גְּבֵי אַרְוֹנוֹת שֶׁל מַתִּים

הַתּוֹסְפוֹת בְּמַסְכַּת חוֹלִין (דָּף קז, א) הִבִּיאוּ רֵאִיָּה נוֹסֶפֶת לְשִׁיטַתָּם שֶׁרַבִּי אֲלַעֲזָר בְּרַבִּי צְדוּק הִיָּה כְּהֵן מִהַסּוּגִיָּה בְּמַסְכַּת בְּרַכּוֹת (דָּף יט, ב):

"תא שמע, דאמר רבי אלעזר בר צדוק: מדלגין היינו על גבי ארונות של מתים לקראת מלכי ישראל, ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אמרו אלא אפילו לקראת מלכי אומות העולם, שאם יזכה – יבחין בין מלכי ישראל למלכי אומות העולם."
מאימרה זו של רבי אלעזר ברבי צדוק למדו בסוגיה שם, שמותר לכהן להיטמא בטומאה שהיא מדברי חכמים, ולכן הסיקו בתוספות שרבי אלעזר ברבי צדוק היה כהן. אמנם הרמב"ם דייק מלשון רבי אלעזר שלא אמר 'מדלגין הייתי' אלא אמר 'מדלגין היינו', שכוונתו לומר שכל תלמידי החכמים דילגו על גבי ארונות מתים לקראת מלכים, ובכללם התלמידים שהיו כהנים, אך רבי אלעזר ברבי צדוק עצמו היה משבט בנימין, ולכן נקט לשון רבים בעדותו כדי להתייחס לכלל התלמידים.

רבי צדוק והמטרוניתא

בעל ספר 'תולדות תנאים ואמוראים' הביא ראיה נוספת שרבי אלעזר ברבי צדוק היה כהן, והיא מהמסופר באבות דרבי נתן (נוסחא א פרק טז):

"ואל תתמה על יוסף הצדיק שהרי רבי צדוק היה גדול הדור כשנשבה לרומי נטלתו מטרוניתא אחת ושגרה לו שפחה אחת יפה. כיון שראה אותה נתן עיניו בכותל שלא יראנה והיה יושב ושונה כל הלילה. לשחרית הלכה והקבילה אצל גבירתה. אמרה לה שוה לי המות משתתנני לאיש הזה. שלחה וקראה לו ואמרה לו מפני מה לא עשית עם אשה זאת כדרך שיעשו בני אדם. אמר לה ומה אעשה מכהונה גדולה אני ממשפחה גדולה אני אמרתי שמא אבא עליה והרביתי ממזרים בישראל. כיון ששמעה דבריו צותה עליו ופטרנו בכבוד גדול: ואל תתמה על רבי צדוק שהרי רבי עקיבא גדול ממנו כשהלך לרומי אוכילו קורצא אצל הגמון אחד ושגר לו שתי נשים יפות רחצום וסכום וקשטום ככלות חתנים. והיו מתנפלות עליו כל הלילה זאת אומרת חזור אצלי וזאת אומרת חזור אצלי והיה יושב ביניהם ומרקק ולא פנה אליהן. [ולשחרית] הלכו להן והקבילו פני ההגמון ואמרו לו שוה לנו המות משתתננו לאיש הזה. שלח וקרא לו א"ל ומפני מה לא עשית עם הנשים הללו כדרך שבני אדם עושים לנשים. לא יפות המה לא בנות אדם כמותך הן מי שברא אותך לא ברא אותן. אמר לו מה אעשה ריחן בא עלי מבשר נבלות וטרפות ושרצים: ואל תתמה על רבי עקיבא שהרי רבי אליעזר הגדול גדול ממנו שגדל את בת אחותו שלש עשרה שנה עמו במטה עד שבאו לה סימנין. אמר לה צאי והתנשאי לאיש. אמרה לו הלא אמתך אנכי לשפחה לרחוץ רגלי תלמידך. אמר לה בתי כבר זקנתי צאי והתנשאי לבחור שכמותך. אמרה לו לא כך אמרתי לפניך הלא אמתך לשפחה לרחוץ רגלי תלמידך. כיון ששמע את דבריה נטל ממנה רשות וקדשה ובא עליה:"

בעל ספר 'תולדות תנאים ואמוראים' הבין סיפורים אלו כפשוטם, ולכן הסיק שרבי צדוק היה כהן. אך אי אפשר להבינם כפשוטם, וכשם שלא יעלה על הדעת להבין את הסיפור שרבי אליעזר הגדול גידל את 'בת אחותי' עימו במיטה, כך אין להבין את הספור על רבי עקיבא ועל רבי צדוק כפשוטם, וכדלקמן. בספר משלי (ז, ד-ה) כתוב: "אמר לחכמה אחתי את ומדע לבניה תקרא: לשמרך מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה". והספור על גדולי ישראל האלו בנוי על הכתוב הזה ומרמז שכל אדם מישראל הוא 'כהן' ב'ממלכת כהנים' וה'אשה הרוחנית' שמתאימה לו היא 'התורה' וה'חכמה'. ורבי אליעזר גידל ופילפל בסוגיה תורנית קשה במשך שלוש עשרה שנה, והסוגיה הקשה הזו מכונה בספור 'בת אחותי' - על משקל הכתוב "אמר לחכמה אחתי את".

ומאידך ה'אשה הרוחנית' שמתאימה לגויים היא ה'אומנות' (התעסוקה הגשמית בפרנסה), והיא נחשבת "אשה זרה" ו'נכריה' כלפי ה'כהן' הסמלי. ורבי צדוק שהוא 'כהן' סמלי לא התפתה לבוא על ה'אומנות', וכך לא התפתה גם רבי עקיבא. ומאידך אגדות אחרות מרמזות שבסופו של דבר בתקופה מסויימת בחייו 'התחתן' רבי עקיבא עם ה'אומנות', והן האגדות שמספרות שרבי עקיבא 'התחתן' עם 'אשתו' של טורנוסרופוס הרשע, וכפי שהתבאר במאמר "רבי עקיבא וקברו שבקיסרי".

בסיכום המאמר נמצאו למדים, שהרמב"ם קיבל כפשוטם את דברי רבי אלעזר ברבי צדוק שמעיד שהוא מבני משפחת סנאָה שמשבט בנימין, ולפיהם רבי אלעזר ואביו רבי צדוק לא היו כהנים. ולשיטת הרמב"ם גם ישראל חשוד להטיל מום בבכור, ולכן מהמעשה 'ביכור' לא משמע שרבי צדוק היה כהן (ושלא כדעת רש"י ותוספות). ולבד מכך שהרמב"ם פירש את המעשה 'ביכור' באופן סמלי. וכן העדות של רבי אלעזר ברבי צדוק בדבר דילוג ע"ג ארונות של מתים מתייחסת לחביריו הכהנים ולא אליו עצמו. ואילו המקור הנוסף שהזכיר בעל ספר 'תולדות תנאים ואמוראים' אינו כפשוטו וצריך להבינו במשמעות סמלית (ואף התוספות לא הזכירו אותו).

¹ "אמר רבי אלעזר ברבי צדוק: אני מבני סנאָה בן בנימין. פעם אחת חל תשעה באב להיות בשבת, ודחינוהו לאחר השבת והתענינו בו ולא השלמנוהו, מפני שיום טוב שלנו היה". (עירובין דף מא,א). וכפי שכתוב בספר דברי הימים (א ט, ז): "וימן בְּנֵי בְּנֵימִן סִלְוָא בֶן מִשְׁלֵם בֶן הַדְּוִיָה בֶן הַסְּנָאָה".

² ברכות ד, ג; שביעית ט, ה; תרומות ח, ח; עירובין ד, א; יבמות יג, ז; כתובות א, ו; כתובות א, ח; כתובות א, ט; זבחים ט, א.
³ וכן מתבקש מדברי סדר תנאים ואמוראים, שהוא חיבור קדום מתקופת הגאונים, וכך כתוב בנוסחה המובאת במחזור ויטרי (בפירוש לפרקי אבות במשניות הגדולות בהוצאת וילנא): "כל סתם משנה כר' מאיר היא, כל סתם ברייתא ר' נחמיה, סתם ספרא ר' יהודה בר אלעי, סתם ספרי ר' שמעון בן יוחאי, וכולהו אליבא דר' עקיבא. והן תלמידי ר' עקיבא, ולא ראו ר' עקיבא ולא היו עמו בדור אחד, אלא הפליגו על דעתו".

⁴ ויש גרסאות "בכלי נסרים של ערבה קלופה", ובדומה היא גרסת הרמב"ם (הלכות אבל יג, ז): "בכלי נסרים של ערבה קלופה".

⁵ "בי רב חסדא - סמידא לכלבי ולא מתבעי, בי רבה - נהמא דשערי לאינשי, ולא משתכח" (מועד קטן דף כח,א).

⁶ "רבי שמעון בן יוחי אומר: אפשר אדם חורש בשעת חרישה, וזורע בשעת זריעה, וקוצר בשעת קצירה, ודש בשעת דישה, וזורח בשעת הרוח, תורה מה תהא עליה? אלא: בזמן שישראל עושים רצונו של מקום - מלאכתן נעשית על ידי אחרים, שנאמר: ועמדו זרים ורעו צאנכם וגו'". (ברכות דף לה,ב).

⁷ משנה (אבות ו, ד).

לע"נ אמו"ר ר' בחל בת ר' בנימין בונים ע"ה

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן, יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה" הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח ויכוח וברור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד. זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב 'ישראל' של מכון ארץ חמדה.

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"י)

London, England

לונדון, אנגליה

טבת תשע"ח

איסור פת עכו"ם בימינו

שאלה

ידועה שיטת המאירי, שהרבה מההלכות שנאמרו בחז"ל ביחס לעובדי עבודה זרה, אינם תקיפים לגבי הגויים המתוקנים שבימינו. מה יהיה הדין לשיטתו לגבי איסור פת עכו"ם בימינו?

תשובה

איסור פת גויים (עכו"ם) נועד למנוע חתנות עם גויים¹. ולכן הוא תקף לגבי הגויים בימינו², גם לשיטת המאירי³.

¹ כנפסק בשולחן ערוך יורה דעה, הלכות מאכלי עובדי כוכבים, סימן קיב סעיף א, "אסרו חכמים לאכול פת של עממים עובדי כוכבים, משום חתנות".

מדברי הרמב"ם עולה, שאיסור חתנות עם גויים, אינו מוגבל דוקא לעובדי עבודה זרה, כמו שהוא כותב בהל' איסורי ביאה, פרק יב (הלכות א, ז-ח), "ישראל שבעל גויה משאר האומות, דרך אישות, או ישראלית שנבעלה לגוי, דרך אישות, הרי אלו לוקין מן התורה, שנאמר לא תתחתן במ... אחד שבעה עממין, ואחד כל האומות באיסור זה... עוון זה, אף על פי שאין בו מיתת בית דין, אל יהי קל בעיניך, אלא יש בו הפסד שאין בכל העריות כמותו, שהבן מן הערוה בנו הוא לכל דבר ובכלל ישראל נחשב אף על פי שהוא ממזר, והבן מן הכותית אינו בנו שנאמר כי יסיר את בנך מאחרי, מסיר אותו מלהיות אחרי ה'. ודבר זה גורם להידבק בגויים, שהבדילנו הקדוש ברוך הוא מהם, ולשוב מאחרי ה', ולמעול בו.

² בפרי מגדים (יורה דעה, שפתי דעת, סימן קיב ס"ק ב) כותב, "אף גוי שאין עובד עבודה זרה פתו אסור, וכן כתב הפרי תואר אות ג', ופשוט הוא". ובדרכי תשובה (יורה דעה, הלכות מאכלי עובדי כוכבים, סימן קיב סעיף א, ס"ק ד) כותב, "עיין בפרי תואר ס"ק ג שכתב, דאע"ג דבש"ס אמרו דגזרו על פתם משום יינם ויינם משום בנותיהם ובנותיהם משום דבר אחר, ומבואר מדבריהם דגזרו על פתם רק כדי להתרחק מע"ז שלהם, א"כ משמע דוקא בנכרים עובדי ע"ז הוא דגזרו משא"כ בגוים דלא עבדו ע"ז, וא"כ הישמעאלים הכופרים בע"ז ושונאים לעובדיה אין לאסור פתן כי לא גזרו בהם. אבל לדינא אין להקל גם בישמעאלים, כי מדברי הפוסקים מבואר דהגזרה היה גם משום חתנות, וכל בנות האומות אפילו של הישמעאלים אסורים לנו".

³ כך עולה מדברי המאירי, בית הבחירה לעבודה זרה לה ע"ב, "המשנה השביעית... ואלו דברים של גוים אסורין ואין איסורן אסור הנאה: חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו, והפת והשמן שלהם והשלקות... אמר הר"ם, רוב דברים אלה כגון הפת והשלקות וכיוצא בהם, כולם נאסרו כדי שנתרחק מהם ולא נתערב עמהם, כדי שלא נמשך בהתערבנו עמהם לשלוח יד במה שהוא אסור... שחכמים אסרו בשביל להתרחק מהם גם כן כל מה שיבשל הגוי... והפת עיקר איסורו משום חתנות, רצוני לומר שחששו עליו שמא יבא לאכול עמו ויתחתן עמו, מפני שהוא דבר שיש בו קרוב הדעת..."

ובבית הבחירה למסכת עבודה זרה, לו ע"ב, כותב, "חתנות זה שהוזכר כמה פעמים בדברינו, מן התורה הוא אסור. ואע"פ שאין אישות לגוי, כל ישראל הבא על אחת משאר אמות לכונת אישות או ישראלית לאחד משאר אמות לוקה, שנאמר לא תתחתן במ... ואין בזה הפרש בין שבעה עממין לשאר אומות. ואע"פ שמקרא זה בשבעה עממין כתוב, הרי נאמר שם כי יסיר את בנך מאחרי לרבות כל המסירין... ומכל מקום דרך זנות, אם במקרה היה מכין אותו מכת מרדות משום נדה ומשום שפחה ומשום גויה ומשום זונה".
המאירי לא סייג דין זה לגבי הגויים בימינו, כפי שעשה בהלכות אחרות (לדוגמא: בבא קמא לו ע"ב, קיג ע"ב; פסחים כא ע"ב; יומא פד ע"ב; בבא מציעא כז ע"א, עבודה זרה ב ע"א, ו ע"ב, טו ע"ב, כ ע"א, כב ע"א, נו ע"א). וגם מכאן עולה, כי איסור זה תקף לדעתו בכל הזמנים.

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:

הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ

יועצים מדעיים:

הרב פרו' אברהם שטינברג
הרב פרו' דרור פיקסלר
הרב פרו' נתן קלר

לע"נ שלמה דוד בן זלמן ושרה אבנית ז"ל נלב"ע סיון תשע"ט	לע"נ רבי יעקב ז"ל בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג	לע"נ גב' לוריינ הופמן ז"ל	לע"נ חיים משה בן קוקה יהודית כהן ז"ל נלב"ע ז' בתשרי תשע"ה	לע"נ סוזי בת עליזה כהן ז"ל נלב"ע כ"ד בחשוון תשע"ח
לע"נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד				